



NEON KİTİON GAZETESİNE GÖRE 1878 KIBRIS KONVANSİYONU VE KIBRIS RUM TOPLUMU ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI*

“THE CYPRUS CONVENTION OF 1878”AND ITS REFLECTIONS ON THE GREEK CYPRIOT COMMUNITY ACORDING TO NEON KİTİON NEWSPAPER

ARZU ERMAN*

ÖZ

16. yüzyılda Türk egemenliğine giren Kıbrıs adası, 1877-78 savaşında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yenilmesinin ardından İngiltere ile yapmış olduğu bir savunma antlaşmasının ön koşulu olarak geçici surette İngiltere'ye bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kaldığı sürede pek çok defa yönetim şeklinde değişikliğe gittiği Kıbrıs'ta 1878 senesinde İngiliz idaresi altında yeni bir yönetim ihdas edilmiştir. Uzun süreli Osmanlı yönetimi sonrası oluşan bu yeni dönemin Kıbrıs'ta çok yönlü yansımaları olmuştur. Nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Rumlar, adada İngiliz yönetiminin başlamasını kendi idealleri adına önemli bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. İngiltere'den, adanın Yunanistan ile birleşmesi, özerk ya da bağımsız bir devlet olması gibi siyasi beklentilerinin yanı sıra bu süper gücün adanın ekonomik gelişmesine katkı sağlamasını ümit etmişlerdir. Bu nedenle dönemin en liberal devleti olarak gördükleri İngiltere'nin Kıbrıs'ta kuracağı yeni düzende nüfus çoğunluklarının verdiği avantajı kullanarak Rumlar lehine birtakım haklar ve ayrıcalıklar talep etmişlerdir. Ancak adanın statüsünün belirsizliği ve Osmanlı Devleti'ne iade edilebileceği ihtimali adadaki Rumları, talepleri konusunda dikkatli olmaya sevk etmiştir. Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin ada için yapmış olduğu reformlar Rum toplumunun beklentilerinin altında kalmış olsa da Osmanlı yönetimine nazaran İngiliz yönetimini tercih ederek her fırsatta onlardan birtakım haklar ve ayrıcalıklar elde etmenin yollarını aramışlardır. *Neon Kition* gazetesi Kıbrıslı Rumların adada kamuoyu oluşturmak ve taleplerini dile getirmek için kullandıkları önemli bir araç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, 1878 Kıbrıs Konvansiyonu, Neon Kition, Osmanlı Devleti, Yunanistan.

ABSTRACT

The island of Cyprus, which came under Turkish sovereignty in the 16th century, was temporarily left to England as a precondition for a defense treaty with Britain after the defeat of the Ottoman Empire to Russia in the 1877-78 war. In 1878, a new administration was granted under British rule in Cyprus, where it changed the way it was governed many times during the period under the rule of the Ottoman Empire. This new era, which occurred after long-term Ottoman rule, had multifaceted reflections in Cyprus. The Greeks, who make up a significant part of the population of Cyprus, considered the start of British rule on the island as an important opportunity for their own ideals. They expected the Greek Cypriots to contribute to the economic development of the island, as well as their political expectations of the island's unification with Greece and the fact that it is an autonomous or independent state. For this reason, they used the advantage of the population majorities in the new order that they saw as the most liberal state of the period, and demanded certain rights and privileges in favor of the Greeks. However, the uncertainty of the island's status and the possibility of extradition to the Ottoman Empire prompted the Greeks on the island to be careful about their demands. Although the reforms of the British administration in Cyprus for the island fell short of the expectations of the Greek community, they preferred the British administration over the Ottoman administration and sought to obtain some rights and privileges from them at every opportunity. *Neon Kition* newspaper has been and important tool used by Greek Cypriots to create form public opinion on the island and express their demands.

Keywords: Cyprus, Cyprus Convention of 1878, Neon Kition, Greece, Ottoman Empire.

* Bu çalışma 22-24 Kasım 2021 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen Kıbrıs'ın Fethinin 450. Yılı Uluslararası Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin genişleterek gözden geçirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, arzuerman@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3657-0246.

Extended Abstract

The island of Cyprus, located in the Eastern Mediterranean, has been the scene of the struggle for dominance of various states throughout history due to its strategic importance. Conquered from the Venetians in 1571, Cyprus remained under the rule of the Ottoman Empire for 361 years without interruption. In the 1877-78 war, Russian armies came to the front of Istanbul and the Ottoman Empire had to sign the Treaty of Ayastefanos. However, this treaty had extremely harsh conditions in terms of the dynamics of the Ottoman Empire as well as Britain and other European states. Therefore, the Berlin Congress was organized to review this treaty. The possibility of a Russian attack on the Suez Canal via the Dardanelles threatened the route to India, Britain's most important colony, and would lead to a weakness in the defense of the Ottoman Empire in the event of a Russian invasion of Anatolia. This situation increased Britain's need for bases in the region. For this reason, with the Cyprus Convention concluded between the Ottoman Empire and Britain before the Treaty of Berlin, the administration of Cyprus was temporarily left to Britain, although its sovereignty remained with the Ottoman Empire.

The Muslim Turkish people and the rulers of the island, who characterized the transfer of administration to the British as a temporary situation, did not show any resistance during the transfer of administration. However, since the Greeks considered this change of administration as a step towards the island's separation from the Ottoman rule, they began to express their demands through the press by making certain political, administrative, social and economic expectations.

The *Neon Kition* newspaper, the first issue of which was published in Larnaca on June 4, 1879 and published until June 9, 1884, became a very important tool for the Greeks to form public opinion. The newspaper was published by Theodoulos Konstantinidis, who is considered the pioneer of the Greek Cypriot press. At that time, three ideas prevailed among the Greek Cypriots regarding the future of Cyprus. The primary desire was the unification of Cyprus with Greece. In particular, the transfer of the administration of Cyprus to Britain, similar to Britain's transfer of the Ionian islands to Greece in 1863, which were previously left to it in accordance with the decisions taken at the Vienna Congress, created an expectation that this place would also be left to Greece in the future. This situation started to be openly voiced with the first British administrator's arrival in Cyprus. Because according to the Greeks, the origin of Cyprus is Greek. Therefore, the priority is the unification of the island with Greece. Within the scope of enosis activities in Greece, Estia, Pira and Acropolis newspapers contributed to the formation of the infrastructure for this demand by forming a commission for annexation. While the unification of the island with Greece is a vital demand for the Greeks, Cyprus becoming an autonomous or independent state is among the other acceptable options. Because even this would be an important step for Greekness and Cyprus would become a reliable ally of Greece in the Eastern Mediterranean.

The Greeks attached importance to recording all their demands and conveying them to the British. In this context, one of the main expectations from Britain was the opening of a parliament composed of Cypriots. This parliament should be shaped according to the population arithmetic of the island and should only consist of Cypriots. In addition, they also demanded that there should be only one law in force, that mayors should be elected by the people instead of government appointees, and that Greek should be accepted as the official language in Cyprus, claiming that only 6% of Greek Cypriots speak English. One of the most important demands in the economic field is the issue of taxation. Because, although there were many taxes imposed by the Ottoman administration in Cyprus, according to the Cyprus Convention, the remainder of the island's annual income was to be paid to the Ottoman Empire as tax. However, the Greeks demanded the abolition of all taxes on the island. According to the news and articles in the *Neon Kition* newspaper, it was harshly criticized that the expectations of the Greeks from the British were not fully met, and European-style reforms were not realized to the desired extent. Even if their political, social and economic demands were not realized, the Greeks preferred the British administration in Cyprus to the Ottoman administration despite all kinds of criticism and negativity. The British, on the other hand, never considered the demands of the Greeks as disloyalty to British citizenship. In the face of all kinds of demands of the Greeks, the prominent Turkish Cypriots also organized themselves and fought against enosis expectations and assimilation.

Giriş

Kıbrıs, stratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle tarih boyunca Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'ya ulaşmak isteyen devletler için önemli bir üs konumunda olmuştur. Akdeniz'de yer alan adalar arasında üçüncü büyük ada olan Kıbrıs'ta birçok farklı siyasi yönetim görülmüş ve 1571 yılında Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte ada kesintisiz olarak 361 yıl Türk egemenliği altında kalmıştır.

Kıbrıs, 1489- 1571 yılları arasında¹ büyük topraklara sahip olmadığı halde mali, ticari ve donanma kaynakları nedeniyle on altıncı yüzyıl ortasının siyasi satranç tahtasında, önemli bir oyuncu konumunda olan Venedik'in egemenliğinde kalmış ve Venedikliler, adayı 1571'de Osmanlılar alıncaya kadar ellerinde tutmuştur.² II. Selim tarafından fethedilen ada, hukuki olarak Osmanlı Devleti ve Venedikliler arasında yapılan 7 Mart 1573 tarihli antlaşma sonucu Osmanlı yönetimine bırakılmıştır. Kıbrıs'ta Osmanlı egemenliği boyunca istikrar sağlamak amacıyla pek çok defa farklı yönetim şekli denenmiş ve bu durum Kıbrıs'ın 1878 tarihinde İngiltere'ye devrine kadar devam etmiştir. Adanın nüfusu Osmanlı Devleti'nin fetihden hemen sonra yaptırdığı tahrire göre yaklaşık 170.000- 175.000 civarında olup ada halkının çoğunluğu Ortodoks Rumlardan oluşmaktadır. İlerleyen dönemde Osmanlı Devleti, yapmış olduğu göçlerle adadaki Türk nüfusunu arttırmaya³ çalışmıştır.⁴

On altıncı yüzyıldan itibaren coğrafi keşiflerle yeni yerlerin keşfedilmesine paralel olarak, sömürgecilik faaliyetleri artmış ve büyük sömürge imparatorlukları kurulmuştur. Portekiz ve İspanya'nın ardından İngiltere de deniz aşırı ülkelerde sömürgecilik yarışına girerek bu alanda büyük bir üstünlük sağlamıştır.⁵ İngiltere'nin sömürgeleri arasında kendisine sanayi devrimi için gerekli hammadde ve pazar sağlayan ülke Hindistan'dır. Bu nedenle İngiltere için ülkesi ile Hindistan arasındaki ulaşım yolunun güvenliğinin sağlanması son derece önemli olmuştur. Ancak on sekizinci yüzyılda Napolyon'un Mısır'ı işgali, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki varlığı açısından büyük bir tehdit haline gelmiştir.⁶ Dolayısıyla İngiltere için Kıbrıs, önemli ve elde edilmesi gereken stratejik bir yer olarak değerlendirilmiştir. İngiltere, 1878'de Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasi zafiyetten yararlanarak Kıbrıs'ın yönetimini elde etmeyi başarmıştır.⁷

Bu çalışmada yaklaşık dört yüz yıllık Türk egemenliği sonrasında Kıbrıs'ta yönetimin "geçici" olarak el değiştirmesinin, Kıbrıs Rum toplumunda nasıl yankı bulduğu incelenecektir. Bunun için, toplumun bir nevi aynası olan ve onun siyasi, sosyo-ekonomik, dini, milli talep ve beklentilerini yansıtan önemli bir araç olması nedeniyle *Neon Kition* gazetesi kaynak olarak seçilmiştir. Söz konusu gazete, adaya İngilizlerin gelmesiyle birlikte oluşan liberal ortamdan yararlanan Rumlar tarafından çıkartılmıştır. Bu gazete, Theodoulos Konstantinis tarafından adanın yöneticisi Yüksek Komiser Sir Garnet Wolseley'den izin alınarak çıkartılmaya başlanmıştır.⁸ Kıbrıs Rum basınının öncüsü kabul edilen gazeteci ve matbaacı Konstantinidis, adada ilk önce Yunanca ve İngilizce yayınlanan *Kipros (Κύπρος)* gazetesini çıkartmıştır. Ancak çok kısa süre sonra gazetenin yabancı bir yöneticiye geçmesi nedeniyle *Kipros gazetesini* kaybeden Konstantinidis, *Neon Kition* gazetesini çıkartmaya başlamıştır. İlk sayısı 4 Haziran 1879'da çıkan gazete arkalı önlü 4 yaprak (8 sayfa) şeklinde haftalık olarak yayınlanmış ve 9 Haziran 1884'e kadar yayın hayatında kalmıştır. Beş yıl içinde 220 sayısı yayınlanan *Neon Kition* gazetesinde Konstantinidis, yerel ve dış haberlerin yanı sıra İngilizlerin Kıbrıs'taki kötü yönetimini eleştiren makalelere de yer vermiştir.⁹ Bu çalışma, *Neon Kition* gazetesinin konu ile ilgili nüshalarının ışığında Osmanlı arşiv belgeleri ve Kıbrıs üzerine yapılmış araştırmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Adanın tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Işın Demirkent, "Kıbrıs-Tarih", *TDVİA*, Cilt 25, Ankara: İSAM, 2002, 371-374.

² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, 56.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Harry Charles Luke, *Cyprus under the Turks*, London: Oxford University Press, 1921.

⁴ Kemal Çiçek, "Kıbrıs-Osmanlı Dönemi", *TDVİA*, Cilt 25, Ankara: İSAM, 2002, 374- 376.

⁵ Ahmet Kavas, "Sömürgecilik", *TDVİA*, Cilt 37, İstanbul: İSAM, 2009, 396.

⁶ Cemil Çelik, İdari ve Sosyal Dinamikleriyle İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878- 1914), İstanbul: Libra Kitapçılık, 2021, 45.

⁷ İngiltere'nin Kıbrıs'ta 1878-1914 yılları arasındaki yönetimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Stefanos Papageorgiou, *Η Πρώτη Περίοδος της "Αγγλοκρατίας" στην Κύπρο (1878-1914) Εκσυγχρονισμός και Κοινωνικές Αδράσεις*, Atina: Papazisi, 1996.

⁸ Andreas Kl. Sofokleous, *Η Συμβολή των Κυπριακών Εφημερίδων των Ελλήνων της Κύπρου*, Doktora Tezi, Panteion University of Social and Political Sciences, Lefkoşa, Kıbrıs, 1994, 90-91.

⁹ <https://www.polignosi.com/cgibin/hweb?-A=8000&-V=limmata> Erişim 26.02.2024.

1. Kıbrıs'ın İngiliz Yönetimine Geçmesi

Rusya, 1870'lerin sonunda, dikkatini Yakın Doğu'ya çevirmiştir. Ancak bu dönemde Balkanlar'da da önemli olaylar¹⁰ meydana gelmiştir. Slavlar üzerindeki Türk egemenliği, Bulgaristan'da olduğu gibi Bosna- Hersek'te de isyanlara neden olmuş, Türkler de bu isyanları bastırmaya çalışmıştır. 1876'da İstanbul'da toplanan konferansta Avrupalıların, Slav toplulukları için yapılmasını istedikleri reformların Bâb-ı Âli tarafından reddedilmesi üzerine 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden Rusya aynı yılın sonbaharında hem Balkan hem de Kafkasya cephelerinde önemli başarılar elde ederek Kars'ı ele geçirmiştir. Rus ordularının İstanbul yakınlarına ulaşması karşısında Türkler, 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşmasını¹¹ imzalamak durumunda kalmıştır.¹² Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'ne çok sert koşullar dayatan Rusya, geniş toprak kazanımları elde etmesinin yanı sıra İstanbul'a çok yakın mesafede ve Rusya'nın kontrolünde olacak olan bir Bulgar Prensiği'nin de kurulmasını kabul ettirmiştir. Ancak, İngiltere ve diğer Avrupalı güçler, bu antlaşma şartlarını kendi dinamikleri açısından çok ağır buldukları için antlaşma maddelerinin yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir.¹³ Bu nedenle 13 Haziran- 13 Temmuz 1878 tarihleri arasında Berlin'de bir kongre düzenlenmiştir. İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya, Osmanlı Devleti, Almanya, İtalya ve Fransa'nın temsilcilerinin katıldığı Berlin Kongresi'nde Rusların Ayastefanos'ta Osmanlı Devleti'ne dayattığı koşulların kısmen yumuşatılması amaçlanmıştır.¹⁴

Yaşanan gelişmeler karşısında İngiltere'nin, Rusya'nın Kafkasya'nın güneyine yayılacağına dair endişeleri artmıştır. Özellikle de Rusya'nın Çanakkale üzerinden Süveyş kanalına saldırması ihtimali karşısında Hindistan yolunun güvenliği açısından İngiltere'nin bir üsse ihtiyacı ortaya çıkmıştır.¹⁵ Bu nedenle İngiltere, 1877'de Ermenistan'ı ve Anadolu'yu Rusya'nın saldırısına karşı savunmak adına Doğu'da bir üs arayışına başlamıştır. Kıbrıs, Limni, Midilli, Girit ve İskenderun isimleri üzerinde tartışılarak İskenderun üzerinde durulmuştur. Ancak buranın ana karada olması, doğal fiziki sınırları olmaması ve de Suriye'den toprak almanın Fransa'nın düşmanlığına neden olması ihtimali nedeniyle İskenderun seçeneği elenerek Kıbrıs ön plana çıkmıştır.¹⁶ İngiltere, bu emeli için Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanmıştı. Anadolu'ya yönelik bir Rus istilası karşısında Osmanlı Devleti ile savunma ittifakı yapacağı teminatı vererek Kıbrıs'ın kendisine askeri bir üs olarak verilmesini istemiş fakat Osmanlı Devleti bu fikre sıcak bakmamıştır. İngiltere ise adanın işgaline yönelik olarak hazırladığı anlaşma taslağını Bâb-ı Âli'ye sunarak bunun 48 saat içinde kabul edilmesini istemiştir. Antlaşmanın reddedilmesi halinde, İngiltere'nin kendilerini yalnız bırakacağı tehdidiyle karşılaşan Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması¹⁷ öncesinde 4 Haziran'da bu teklifi kabul etmiş ve iki devlet arasında Kıbrıs Antlaşması¹⁸ imzalamıştır. Buna göre İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı Asya topraklarını koruması karşılığında Kıbrıs'ı işgal edecek ancak Kıbrıs, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalacaktır. Söz konusu bu antlaşmanın ardından 15 Temmuz 1878'de adanın geçici olarak İngiltere'nin idaresine girdiği ilan edilmiştir.¹⁹

Uluslararası hukuk uzmanı Sir. R. Phillimore'a göre bu anlaşmalarla Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı İngiltere'nin "kullanımına" ve "yönetimine" vermiştir. Bu koşullar kısa süre önce Avusturya'ya bırakılan Bosna-Hersek için geçerli olan koşulların aynısı olup yeni ve muğlaktır. İngiltere, adanın mülkiyetine değil, belli istisnalar ve mecburi bir meblağ ödenmesi şartıyla yalnızca kullanım hakkına sahiptir.²⁰ İngiltere, Kıbrıs'ın yönetimini

¹⁰ Balkanlar'da 1870-1878 arasında gelişen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2013,382-391.

¹¹ Antlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul: İSAM, 1991, 225.

¹² George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2019, 282-283.

¹³ Feroze A. K. Yasame, *Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878- 1888*, Çev. Yusuf Selman İnanç, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018, 37.

¹⁴ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, 430.

¹⁵ George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571- 1948*, Çev. Nazım Can Serbest, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 228.

¹⁶ Britanya'nın Kıbrıs Sözleşmesi ile ilgili politikası hakkında ayrıntı için bakınız: Dwight E. Lee, *Great Britain and the Cyprus Convention Policy of 1878*, Cambridge: Harvard University Press, 1934.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *TDVİA*, Cilt 5, İstanbul: İSAM, 1992,516-517.

¹⁸ Resmi adı Kıbrıs Mukavelenâmesi olan 4 Haziran 1878 tarihli antlaşmaya ek olarak 1 Temmuz 1878'de İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında 6 maddelik 4 Haziran tarihli bir antlaşma daha imzalanmıştır. Kıbrıs Antlaşması ve maddeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Fakir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyaseti 1789- 1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, 522-526.

¹⁹ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010,223; Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs-İngiliz İşgali ve İdaresi", *TDVİA*, Cilt 25, Ankara:İSAM2002, 380.

²⁰ Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 345-346.

devrıldıktan sonra hakimiyetini tesis etmek için adanın nasıl yönetileceğine dair Kıbrıs'ın İngiliz yönetimindeki ilk anayasası olarak değerlendirilen 28 maddelik bir emirname yayınlamıştır. Ardından da Yüksek komiserlik, Kavanin meclisi ve yürütme meclisi kurulması için çalışmalara başlamıştır. Kıbrıs, yapılan antlaşma gereği İngiliz yönetiminde olsa da burası Osmanlı toprağı olduğu için Kıbrıs'a doğrudan vali atanmamıştır. Bunun yerine burası İngiltere açısından İngiliz hakimiyet bölgesi olarak düşünülmüş ve bu nedenle adaya yüksek komiser, görevlendirilerek İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu durum Lozan Antlaşması'ndan sonra 10 Mart 1925 tarihine kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihten sonra Kıbrıs'a İngiliz sömürgesi olarak valiler atanmıştır.²¹

2. İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Toplumunu

Adanın İngiliz yönetimine geçişi sırasında bilindiği kadarıyla fiilen ciddi bir problem yaşanmamış, Türk yetkililer ve halk direnç göstermemiştir. Hill'e göre Britanya idaresinde adadan ayrılan tek Türkler, İstanbul hükümetinin memurları olmuştur.²² Kıbrıs'ın yönetiminin, geçici olarak İngiltere'ye devrinin, adanın Rum toplumu üzerinde çeşitli yansımaları olmuştur. Nitekim Rumlar, bunu Osmanlı yönetiminden kurtuluşun bir adımı olarak görmüş bu süreçte İngiltere'den siyasi ve sosyo-ekonomik birtakım beklentiler içine girerek İngiliz yönetiminin kendileri için sunabileceği her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamdaki talepleri aşağıda belirtilmiştir.

2.a. Rumların Siyasi Talebi: Enosis

Kıbrıs'ın İngiltere'nin yönetimine geçmesinin ardından İngiliz yönetimi, ilk dakikadan itibaren Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme isteği sorunuyla karşılaşmıştır. Ancak Rumlar, ilk aşamada söz konusu isteklerini açıkça dile getirmekten kaçınmışlardır. Zira Rumların en büyük korkusu adada terk edilmek ve Kıbrıs'ın yeniden Osmanlı yönetimine verilmesi ihtimalidir.²³

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanabilmek için Yunanların 1821 Mart'ında Tuna Beylikleri'nde başlattıkları ayaklanma, başarısız olsa da isyanın adalara ve Mora'ya sıçraması Osmanlı Devleti ile uzun soluklu bir silahlı çatışmanın başlamasına neden olmuştur. 1830 yılında Büyük Güçlerin yardımları ve de onların kendi aralarında uzlaşmalarını nedeniyle bu mücadele bağımsız bir devlet olarak Yunanistan Krallığı'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²⁴ Ancak Krallığın sınırları içinde kalan nüfusun, Osmanlı Devleti topraklarındaki Yunan nüfusunun üçte birinden bile az olması yeni kurulan bu devleti, yayılmacı bir politika takip etmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla Yunan Devleti, Yakındoğu'daki bütün Yunan yerleşim bölgelerinin yanı sıra Yunan tarihi ya da Yunan soyuyla ilişkili olanların da Yunan olduğu iddiasıyla bu nüfusu krallık topraklarına dâhil edebilmeyi hedeflemiştir.²⁵

Yunan siyasetinin Büyük Düşünce (*Megali İdea*)²⁶ olarak idealize ettiği bu hedef, ilk olarak amacına 1864 yılında ulaşmıştır. Stratejik öneminden dolayı 1815 Viyana Kongresi kararları ile İngiltere'ye bırakılan İyon adalarının²⁷

²¹ Çelik, *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle Kıbrıs*, 132,137.

²² Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 244.

²³ Magdalini Andreou, *H Μετάβαση της Κύπρου από την Οθωμανική στην Βρετανική κυριαρχία Κοινωνικές και Πολιτικές Αλλαγές 1878- 1922*, Doktora Tezi, Pantion University, Atina, 2005, 24, 26.

²⁴ John K. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Greece The Modern Sequel From 1831 to the Present*, London: C. Hurst Co., 2002, 12.

²⁵ Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013, 56-57.

²⁶ Yunan isyanının iki temel amacı bulunuyordu. Bunlardan biri bağımsız bir Yunan devleti kurmak diğeri ise Bizans'ın tarihi mirası üzerinden hak iddia ederek dağılmış bulunan Yunan ulusunu bir araya getirmektir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında *Megali İdea* olarak bilinen bu yorumun arkasında ideolojik hedeflerin yanı sıra pek çok toplumsal ve ekonomik sorun da yer almaktaydı. Nitekim Balkanlar'ın güneyine sıkışmış olan Yunan Devleti'nin coğrafi olarak yayılması ülkenin yeni limanlara ve önemli kaynaklara sahip olması anlamına gelecekti. Böylelikle bu hedef, ülke refahının artmasına katkı sağlayacaktı. Bakınız: Stefanos P. Papageorgiou, *Από Το Γένος το Έθνος η Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους 1821- 1862*, Atina: Papazisi, 2005, 420, 424.

²⁷ II. Selim döneminde 1571'de Kıbrıs'ın alınması sonrası Doğu Akdeniz'de tam anlamıyla egemen olabilmek için Yedi Ada istenmesine rağmen alınamamış ve bu adalar zaman içinde Osmanlılar ve Venedikler arasında el değiştirmiştir. 1797'de Fransa'nın İtalya harekâtı ile zapt edilen adalar, Campo-Formio Antlaşması ile Fransa'ya verilmiştir. Ancak, 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali, Avrupa güçler dengesini değiştirmiş, Fransa'ya karşı mücadele eden İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti ile müttefik haline gelmiştir. Böylelikle adalar, 1799'da tamamen müttefiklerin eline geçmiştir. 1800 yılında ise söz konusu adalar üzerinde Osmanlı Devleti ve Rusya'nın himayesinde Yedi Ada Cumhuriyeti adıyla özerk bir yapı meydana getirilmiştir. İç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak ve ona vergi verecek olan bu siyasi yapı Rusya'nın kefaleti altında olacaktır. Ancak Rusya, 1807'de Fransa ile imzaladığı Tilsit Antlaşması ile Yedi Ada Cumhuriyeti üzerindeki haklarını Fransa'ya devretmiştir. Bu durumda 1806'dan beri Rusya ile savaş hali devam eden Osmanlı Devleti, Fransa'yı karşısına almak istemediği için adalar üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Fakat adalar üzerindeki Fransız hâkimiyeti de uzun sürmemiştir. Stratejik önemi

Yunanistan'a devredilmesiyle birlikte Yunanistan Krallığı, topraklarını tarihinde ilk defa savaş yapmadan genişletmiştir.²⁸ Bu yüzden tıpkı geçmişte Yedi Ada'nın olduğu gibi Kıbrıs'ın da İngiltere'ye devri, ilerisi için buranın da Yunanistan'a bırakılabileceği şekilde bir beklenti oluşturmuştur. Nitekim geçmişi, adadaki İngiliz yönetiminin öncesine dayanan bu talep ilk olarak adaya Yüksek Komiser olarak görevlendirilen Sir Garnet Wolseley'in adaya ayak basmasıyla birlikte dillendirilmiştir. Larnaka'da onu karşılayan heyet, Wolseley'e bu hükümet değişikliğini kabul ettiklerini ve Britanya'nın tıpkı İyon adalarının anavatana Yunanistan ile birleşmesinde olduğu gibi bunda da Kıbrıslılara yardım edeceklerine inandıklarını söylemiştir.²⁹

Adada bulunan Rumlar, sözünü ettiğimiz birleşme yani enosis talebiyle ilgili olarak kamuoyu oluşturmak amacıyla Kıbrıs'ta gazete çıkartmaya başlamıştır. Rumlar tarafından çıkartılan *Neon Kition* gazetesi bu bakımdan önemlidir. Söz konusu gazetede enosis talebi sıklıkla dile getirilerek adadaki İngiliz yönetiminden beklentiler sıralanmıştır. Nitekim o sırada Rumlar arasında üç düşüncenin egemen olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar özerklik, tam bağımsızlık ve adanın Yunanistan ile birleşmesidir. Gazetede istenilen amaçlara ulaşılması için doğru zamanın beklenmesi çağrısı yapılmakta ve İngiliz hükümetine borçlu olduğunun altı çizilmektedir. Çünkü Rumlara göre Kıbrıs halkının ilerlemesi ve müreffeh olması için İngiliz yönetimi son derece önemlidir. Ancak bununla birlikte adanın askeri yöneticilerinin Kıbrıs'a Avrupa tarzı reformları getirmek için hiçbir şey yapmadıkları ve bu durumun Avrupa nezdinde Rumlar tarafından kınandığı da belirtilmektedir. Gazetenin 2/14 Ekim 1880 tarihli sayısında Hintlilerin İngiltere'ye sağladığı işgücüne benzer bir fayda sağlanması durumunda İngiltere'nin Kıbrıs'ı bırakmayacağı da iddia edilmektedir. Ayrıca Rumlar hedef olarak belediyelerde kurullar kurmak, buralarda Rum halkının ihtiyaçlarını kayda geçirerek, söz konusu talep ve ihtiyaçları İngilizlere iletmek istemişlerdir. Temelde ise İngilizlerden beklenti dört ana konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar Kıbrıslılardan müteşekkil bir Kavanin Meclisi'nin oluşması, yürürlükte sadece tek bir yasanın olması, Yunancanın resmi dil olması, belediye başkanlarının hükümetin atadığı kişiler yerine halka mensup kişiler olması şeklindedir.³⁰

Neon Kition gazetesinin 9/21 Ekim 1880 tarihli sayısında yine enosis'e yer verildiği görülmektedir. "Görevimiz" başlıklı makalede öncelikli olarak Kıbrıs'ın kökeninin Yunan olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle adadaki Rumlar, Avrupa'dan Yunanistan ile birleşmeyi istemelidir. Ancak Kıbrıs'ın özerk ya da bağımsız bir devlet olması halinde, bu durum da kabul edilebilir. Zira bu durum da Yunanlılık adına önemli bir adım sayılacaktır. Nitekim böylelikle Kıbrıs, Yunanistan'ın güvenilir bir müttefiki ve Asya'da bulunan anavatana uzak olan Yunan bölgeleri için de kıymetli bir kültür merkezi olacaktır. ³¹ Rumların, Yunanistan ile birleşme talebi sürekli devam eden bir istek olarak gazetede yer almıştır. 1882'de Rum temsilcilerin dönemin İngiliz yöneticisi Biddulp'a verdikleri ve 1881 Muhtırası olarak bilinen bildiri de Rumlar, Yunanistan ile birleşme isteklerini resmi olarak da sunmuştur.³² Rumların bu talepleri Osmanlı belgelerine de yansımıştır. Nitekim Bâb-ı Âli Daire-yi Saadet Âmedî Divan-ı Humayun'a gönderilen 1528 numaralı 10 Şubat 1893 tarihli belgede Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Kıbrıs adasındaki Hristiyan ahalinin adanın Yunanistan'a terk ve ilhaki hakkındaki zararlı hareket ve teşebbüslerinden bahsedilmiş ve arz edilmiş olan mektup suretinin yerel matbuattan olan Mizan gazetesi nüshasının içine konarak adanın naib ve müftüsü tarafından gönderildiği belirtilmiştir. Yetkililerin Londra Sefaretinden yazı ile bilgi istemesi üzerine tahrirat Hariciye Nezaretine yazı ile bildirilmiştir.³³ Rumların isteklerinin yanı sıra Yunanistan'ın da enosis'in alt yapısını oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Mektubi Kalemî'ne gönderilen 828 numaralı ve 8 Mayıs 1895 tarihli Osmanlı arşiv belgesinde bu görülmektedir. Belgede, *Estia* (Ἑστία), *Pira* (Πειραιάς) ve *Akropolis* (Ἀκρόπολις) gazetelerinin, Kıbrıs Hristiyanlarının adanın Yunanistan'a ilhaki için çalışmak üzere bir komisyon teşkil ettiklerine dair bilgi,

nedeniyle adaları birer birer ele geçiren İngiltere, Napolyon Savaşları sonunda 1815'te düzenlenen Viyana Kongresi'nde alınan kararlar gereği adalara sahip olmuş ve 13 Temmuz 1863'de de onları Yunanistan'a devretmiştir. Ayrıntı için bakınız: Ali Fuat Öreñç, "Yedi Ada Cumhuriyeti", *TDVİA*, Cilt 43, İstanbul: İSAM, 2013: 385- 387.

²⁸ Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, 285.

²⁹ Captain C. W. J. Orr, *Cyprus under British Rule*, London: R. ScottRoxburge House, PaternosterRow E. C., 1918, 160; Filios Zannetos, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου απο την Αγγλικής Κατοχής μέχρι Σήμερων*, Cilt 2, Larnaka: Filokalias, 1911, 42.

³⁰ *Νέον Κίτιον*, "Οι Άγγλοι Μένουσι", S. 67, 2/14 Ekim 1880, 2-3.

³¹ *Νέον Κίτιον*, "Το καθήκον μας", S.68, 9/21 Ekim 1880, 2-3.

³² Andreou, *Η Μετάβαση της Κύπρου*, 45.

³³ TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Y.A. HUS 269/112/1. (23 Recep 1310).

22 Nisan 1895 tarihli bir telgrafname ile Atina Sefaretinden gönderilmiş ve aynı tarihli 226 numaralı tahrirat ile birlikte Osmanlı makamlarına ulaştırılmıştır.³⁴

Neon Kition gazetesinde dikkati çeken diğer bir husus, Rumlar ile İngiliz yöneticiler arasında arabuluculuk faaliyetlerini düzenleyen İngilizlerden duyulan memnuniyetsizliğin ifade edilmesidir. 2/14 Ekim 1880 tarihli sayıda, Larnaka şehrinde aracılık yapan İngilizlerden bahsedilmiştir. Buna göre söz konusu İngilizler adanın yöneticisine giderek bölgeyi ve burada yaşayan insanların düşüncelerini çok iyi tanıdıklarını, şehrin güvenliğini nasıl sağlayacaklarını bildiklerini, dolayısıyla da adanın nasıl yönetilmesi gerektiğini söylemektedirler. Ancak sözü edilen İngilizler, hükümet ile aralarında bir güven olduğunu söyleyerek aynı şekilde Rumlara da gelmektedir. Dolayısıyla gazeteye göre bu kişilerin ortaya çıkmasıyla birlikte yöneticiler ile şehirlerde yaşayan halk arasında birtakım anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu nedenle gazetede, söz konusu arabulucu İngilizlerden memnuniyetsizlik dile getirilmektedir. Ancak yine de Avrupa'nın en liberal yönetim şeklinin İngiltere'de olması nedeniyle Kıbrıs'ta Rumların haklarının çiğnenmeyeceği de sıklıkla ifade edilmiştir.³⁵ Öyle ki İngiliz arabuluculardan rahatsızlık duyulsa da yine de onların arabuluculuğunun talep edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin Beyrut valisi Nasuhi imzasıyla 9 Mayıs 1895 tarihli Bâb-ı Âli Daire-yi Sadaret-i Uzmâ'ya gönderilen şifreli bir telgrafta bu görülmektedir. Buna göre bir müddettir Kıbrıs'ta bulunarak dün Beyrut'a gelmiş olan Kıbrıs Latin Patriği'nin mülakatı sırasında vuku bulan ifadesinde Kıbrıs'taki Rumların adanın Yunanistan'a terk edilmesi hakkında bazı teşebbüslerde buldukları ve bunu gösterişli bir şekilde istemek için toplanarak verdikleri kararı ada valisine söyledikleri belirtilmektedir. Telgrafta göre Rumlar, İngiltere hükümetinin bu konuda aracılık etmesi için gereken muamelenin ifasını talep etmişlerdir. Ancak vali onlara adanın bir tarafa terk edilmesi gerektiğinde öncelikle adanın sahibi olan Osmanlı Devleti'ne iadesinin lazım geleceğini söylemiştir. Fakat bu konunun ahali arasında heyecan yaratacağının anlaşılması ile birkaç günden beri o taraflardan dahi duyulan söz konusu haberler yetkililere bildirilmiştir.³⁶

Kıbrıs basını, İngiltere'de Kıbrıs ile ilgili çıkan yazıları da yakından takip etmiştir. Örneğin İngiliz gazetesi *Times*'da çıkan Kıbrıs ile ilgili "*İngiltere ve Kıbrıs*" adlı makale *Neon Kition* gazetesinde tercüme edilerek 16/28 Ekim 1880 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Burada maceraperest olarak tanımlanan Yunanların Kıbrıs'ın Yunanistan lehine bağımsızlığını kazanma ümitleri dile getirilmektedir. Bunda Gladstone'un Yunan sever olmasının yanı sıra adadaki Rumların nüfusunun sayıca fazla olmasının bu taleplerin dile getirilmesine yardım ettiği belirtilmektedir. Ancak *Neon Kition*'a göre katı bir Osmanlı yönetiminin iyi bir İngiliz yönetimi ile yer değiştirmesinin halkın refahını arttıracığı yönündeki beklentiler boşa çıkmıştır. Çünkü olaylar Rumlar için beklenildiği gibi gitmemekte ve dolayısıyla da taleplerinin pek çoğu gerçekleşmemektedir.³⁷

Gazetenin 21/3 Aralık 1880 tarihli sayısında yer alan "*Yunanlılık ve Türkiye*" adlı makalesinde Kıbrıs ile ilgili olarak Avrupalıların genel görüşüne yer verilmiştir. Burada Yunanistan'ın çok yakın bir zaman içinde güçlü bir Türkiye ile karşı karşıya geleceği şeklinde bir haber vardır. Ancak gazeteye göre Yunanistan küçük olabilir (o zaman toprakları Teselya'ya kadardır) fakat Yunanlılık geniş bir alana yayılmıştır. Dolayısıyla Avrupalılar, bu durumu göz ardı etmekte ve bunu anlamamaktadır. Oysaki Avrupalılar, 1821'de de sultandan korkmuştur ve Yunanlar, gerçekleştirilemez denilen şeyi gerçekleştirmiştir.³⁸ Başka bir deyişle Yunanlar, bağımsızlıklarını kazanarak müstakil devletlerini kurmuşlardır. Dolayısıyla görüldüğü gibi Kıbrıslı Rumların enosis talebi, onlar için yaşamsal nitelikte bir taleptir. İngiliz hükümeti, onların bu istek ve beklentilerini Britanya vatandaşlığına sadakatsizlik olarak nitelendirmemiştir. Örneğin Kıbrıs'taki okullar Yunanistan'daki eğitim müfredatıyla eğitilmiş ve İngiliz hükümeti oradaki ders kitaplarının kullanılmasına karşı çıkmamıştır. Rumların bu taleplerinin yanı sıra Kıbrıs'ın İngiliz kontrolüne geçmesi, Yunanistan açısından da gayri resmi şekilde de olsa enosis'e yönelik olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir.³⁹

³⁴ TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Y.A. HUS 327/69/2. (26 Şevval 1312).

³⁵ *Νέον Κίτιον*, "Η Αυτού Εξοχότης εν Λάρνακα", S. 67, 2/14 Ekim 1880, 4-5.

³⁶ TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi, A.MTZ. KB. 2/15/1. (27 Nisan 1311).

³⁷ *Νέον Κίτιον*, "Αγγλία και Κύπρος", S. 69, 16/28 Ekim 1880, 2-3.

³⁸ *Νέον Κίτιον*, "ο Ελληνισμός και η Τορκία", S. 74, 21/3 Aralık 1880, 3-4.

³⁹ Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 420, 424.

2.2. Rum Toplumunun İngiliz Yönetiminin Ekonomi Politikalarına Tepkileri

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin adada koyduğu pek çok vergi kalemi⁴⁰ mevcuttur. Ada halkının İngiliz yönetimiyle birlikte beklentilerinin başında bütün vergilerin kaldırılması bulunmaktadır. Hill'e göre Kıbrıslılar, Osmanlı idaresinin hareketlerini önceden kestirememekte bu nedenle de karşılıklarına çıkan güçlükleri öngörememekten yakınmaktadır. Örneğin İngiliz idaresinden önceki son üç yılda Kıbrıslıların omzuna 9.700 sterlini bulan ekstra vergiler konmuştur ve yerel birliklerin harcamaları için Kıbrıs gelirlerinden 6.500 sterlin daha fazla alınmıştır. Dolayısıyla da yeni yönetiminden temel beklenti vergilerin kaldırılması yönündedir. Ancak kısa sürede bu beklentinin bir karşılığının olmadığı görülmüştür. Öyle ki yeni yönetim, mevcut vergileri arttırmama ve yeni vergiler çıkartmama ilkesine uymaya, kaldıramadığı vergileri de belli bir seviyede tutmaya çalışmıştır. Ayrıca İngiliz idaresinde, yasalarda belirtilen bütün vergilerin eksiksiz olarak toplanması şikâyetleri arttıran bir diğer husus olmuştur.⁴¹ Zira İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında adanın devri ile ilgili yapılan anlaşmaya göre adanın yıllık gelirlerinin arta kalanı, Bâb-ı Âli'ye ödenecektir. Anlaşmada ayrıca arada kalan fazlalık o dönem kiralanan ya da satılan devlet arazilerinin mahsuller ayrı tutulacak şekilde son beş yılın ortalamasına göre hesaplanacağı şekilde bir madde de bulunmaktadır. Bu da Kıbrıslıların fazladan vergi ödeyeceği anlamına gelmektedir.⁴² Nitekim *Neon Kition* gazetesinde yayınlanan "İngiltere ve Kıbrıs" isimli bir makalede bu konuya değinilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'ne ödenen vergi fazladır ve dolayısıyla adanın kullanabilmesi için fazladan para kalmamaktadır. Bunun nedeni İngiltere'nin Kıbrıs'ı hiçbir kazancı olmaksızın ve de Türkiye'ye ait bir yer olarak yönetmek istemesidir. Yazıya göre bu anlaşmada İngilizlerin hesaba katmadığı bir ayrıntı vardır. O da Türk yönetiminde yazılı olmayan teamüllerin olduğu ve orada gösterilen miktarlarda paranın toplanmadığı ve bu nedenle de kamu harcamaları için gelir bulunamadığı şeklindedir.⁴³

Türkokratia yani Türk yönetimini, rüzgarların titrettiği tuğladan bir eve benzeten *Neon Kition* gazetesi, 6/18 Kasım 1880 tarihli sayısında İngilizlerden beklenen hiçbir yardım ve onarımın görülmediğinin tekrar altını çizmiştir. Çünkü İngilizler, adayı kendi kaderine terk ederek Kıbrıs için hiçbir şey yapmamaktadır. Dolayısıyla ekonomik alanda umduklarını bulamayan Rumlar, bundan dolayı İngilizlerin Kıbrıs'ta idari alanlarda yapacak oldukları reformlara karşı da kuşkuyla yaklaşmışlardır. Dolayısıyla ekonomik beklentilerin başında Osmanlı Devleti'ne ödenen yıllık verginin artık ödememesi gelmektedir. Gazeteye göre İngilizler, şayet adanın gelişmesi ve ilerlemesini istiyorsa sultana ödenen yıllık 115.000 liralık vergiyi ödememeli ve bunun için de ilgili bir kanun düzenlenmelidir. Ancak onlara göre Kıbrıs, terk edilmiştir. Adada fakirlik hüküm sürmekte, tarım desteklenmemekte ve de ülkede herhangi bir kontrol mekanizması bulunmamaktadır.⁴⁴ Osmanlı Devleti'ne ödenen vergilerden duyulan memnuniyetsizlik ilerleyen süreçte de görülmüştür. Nitekim 30 Nisan 1895 tarihli ve 4293 sayılı Osmanlı arşiv belgesinde Limasol Belediye Reisi Hacı Pavlo'nun gazetelere yolladığı bir telgraftan bahsedilir. Buna göre Kıbrıs adası, Yunanistan'a ilhak edilene kadar Hristiyan ahalinin vergilerini ödemeye ara verdikleri bilgisi Atina Sefaretinden gelen telgraf ile öğrenilmiştir.⁴⁵ Aslında Kıbrıs'taki ekonomik geri kalmışlık adanın Kıbrıs'ın kullanım haklarındaki belirsizlik ve her an Türklere geri verilme ihtimali ile açıklanmaktadır. Ayrıca bu belirsiz ortamın yabancı yatırımcıyı engellediği de ileri sürülmektedir.⁴⁶

Adanın ekonomik durumu, İngiliz yönetimiyle birlikte oluşturulan meclislerde seçilen temsilciler tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Temsilciler, adaya daha fazla para kalması ve bu paranın da Kıbrıs için harcanması için halka ağır gelen bu vergileri azaltmaya çalışmıştır.⁴⁷ Hatta ilerleyen yıllarda Kıbrıs'ın farklı şehirlerinde toplanan halk, vergi ödemeyi ve de ağır vergileri protesto etmiştir.⁴⁸ Dolayısıyla İngiliz yönetiminin ilk

⁴⁰ İngiliz yönetimi Osmanlı yönetiminden farklı olarak Müslüman ve gayrimüslim ayrımı dâhil olmak üzere hemen her türlü ayrım ve muafiyeti kaldırmıştır. Bu nedenle başta Ortodoks kilisesi olmak üzere, dinsel kurumlar ve tüccar, hukukçu, yabancı ülke vatandaşı gibi bazı ayrıcalıklı sınıfların vergilendirme konusundaki ayrıcalıklarına son vermiştir. Bu konuda bakınız: Meltem Onurkan Samani, *Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu Kavanin Meclisi (1882- 1931)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, 75.

⁴¹ Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 226, 380.

⁴² George Chacalli, *Cyprus under the British Rule*, Nicosia: FoniTisKiprou, Nicosia, 1902, 38.

⁴³ *NéonKition*, "Αγγλία και Κύπρος", S. 69, 16/28 Ekim 1880, 2-3.

⁴⁴ Ayrıntı için bakınız: *NéonKition*, "Έπτα Πτερόεντε", S.72, 6/18 Kasım 1880, S. 72, Kıbrıs,4-7

⁴⁵ TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Y.A.HUS. 326/67/1. (5 Zilkade 1312). Ayrıca Atina Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 249 numaralı belgeye göre Rumlar, Kıbrıs, Yunanistan'a ilhak edilene kadar yıllık vergilerini ödemeye ara verdiklerini belirtir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Y.A.HUS 326/67/2. ve Y.A. HUS 326/67/3. (4 Zilkade 1312).

⁴⁶ Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 236.

⁴⁷ Andreou, *H Μετάβαση της Κύπρου*, 57.

⁴⁸ Chacalli, *Cyprus*, 45.

döneminde İngilizlerin, Rumların beklentilerinin aksine Kıbrıs'ın ekonomik problemleri karşısında ilgisiz kaldığını söylemek mümkün görünmektedir.

2.3. İngiliz Yönetiminde Oluşan Adli-İdari Yapı Çerçevesinde Rumlar

Kıbrıslı Rumların, adada kurulan İngiliz yönetiminden beklentileri arasında yönetimde temsil edilmek çok önemli bir konudur ve bunu her fırsatta dile getirmişlerdir. Bunun için öncelikle bir meclis açılması talebi vardır. Özellikle 1878 ile 1882 yılları arasındaki problemlerin başında Kavanin meclisinin (Yasama meclisi) açılması gelmektedir. Ancak burada Rumların talepleri, sözü edilen bu meclisinin iki toplumun nüfus aritmetiğine göre oluşturulması ve sadece Kıbrıslılardan oluşması şeklindedir. Çünkü onlara göre ancak böyle bir meclis Kıbrıs'ın problemlerini çözebilecektir. Bu nedenle gazeteler, sürekli adadaki yönetim ile ilgili protestolar yayımlayarak İngiliz hükümetinin politikalarına karşı, baskı unsuru oluşturmaya çalışmışlardır.⁴⁹ Ancak Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltere'ye geçmesiyle birlikte adada Osmanlı yönetimine nazaran temsiliyetin daha az olduğu bir yönetim ihdas edilmiştir.⁵⁰ Nitekim bununla ilgili olarak 14 Eylül 1878 tarihinde bir emirname ilan edilmiştir. Bu emirnameye göre Yüksek komiserlik, Kavanin meclisi ve Yürütme meclisi oluşturmak için çalışmalara başlamıştır.⁵¹ Başkanlığını Yüksek komiserin yapacağı bu meclisler için yüksek komiserin meclislere üye atama, üyelikleri askıya alma, üyeleri azletme ve değiştirme gibi çok geniş yetkileri vardır. Üyelerin, yüksek komiser tarafından atandığı bu sistemde resmi üyeler, adadaki görevli memurlar arasından seçilecektir. Resmi olmayan üyeler ise bölge halkı tarafından seçilecektir. Ancak resmi üyeler, resmi olmayan üyelere nazaran daha öncelikli olacaktır. Osmanlı yönetimi sırasında olmayan Yürütme Meclisi ise danışma meclisi niteliğinde olup üyeleri, İngiltere hükümdarının uygun göreceği süre zarfında ve atama yoluyla olacak olup Yüksek komiserin bu meclise en fazla üç kişiyi atama yetkisi olacaktır.⁵² Dolayısıyla İngiliz yönetimi tarafından temsilin son derece az olduğu bir yapı oluşturulduğu söylenebilir. Bu nedenle Rumlar, bu gelişmelerden çok rahatsız olmuştur. Dolayısıyla Rumların çoğu 1879'da Londra'ya iletilmesi için yüksek komisere bir bildiri sunmuştur. Bu sırada 15/27 Aralık 1879 tarihli *Neon Kition* gazetesi o süreci karakterize eden bir makale yayımlayarak adadaki İngiliz yönetiminden şikâyetlerini dile getirmiştir. Habere göre Rumların bildirimlerini göndermesinin üzerinden iki ay geçmesine rağmen buna henüz bir cevap verilmemiştir. Bunlar dışında Kıbrıs'ta var olan mahkemeler de düzensizlik içindedir. Öyle ki Yunan dili, adadaki konumunu kaybetmiştir, ayrıca Kıbrıs'ta, vergiler çok yüksek ve yapılan kanunlar da çok karışıktır, bu nedenle kimse bir şey anlamamaktadır. Gümrükler de Türk yönetiminde olduğu şekliyle devam etmektedir. Gelişmelerden umutsuzluğa kapılan gazete yarın yine Osmanlı'nın eline düşüleceğinin uyarısının yaparak *Rumlar ne istiyor?* diye sorar. Yanıt ise *"Rumlar kendi kendilerini yönetmek istiyor"* şeklindedir. Ancak Kıbrıslı Rumlar adadaki tüm olumsuzluklara rağmen adanın Osmanlı Devleti'nin eline yeniden geçmemesi için de açık bir şekilde İngiliz yönetiminin tek çözüm olduğunu her defasında dile getirmiştir.⁵³

Rumların, yeni bir anayasa yapılması, halk tarafından seçilen bir yasama organının oluşturulması, yapılacak yasaların, adanın gelenek ve görenekleri ile uyumlu olması, Yunan dilinin de resmi diller arasına girmesi gibi talepleri 21/3 Aralık 1880 tarihli sayısında dile getirilmiştir.⁵⁴ Rumlar ayrıca temsilcileri aracılığıyla da bu sorunları çeşitli zamanlarda İngiliz yöneticilere iletmiştir. Görüşmelerde Rum toplumunun temsildeki sorunlarının (Kavanin meclisinin açılması) yanı sıra adli alandaki sorunlar, Yunancanın devletin resmi dili olarak tanınması, eğitim-kilise ve devlet ilişkileri gibi sorunlar da sürekli dile getirilmiştir. Örneğin görüşmelerden birinde Kitiou metropoliti, adanın İngiliz yöneticisine, yasama konseyi üyelerinin halk tarafından seçilip seçilemeyeceği, kanun teklifi verme haklarının olup olmayacağı ve nüfuslarına oranla haklarının olup olmayacağı gibi sorular sormuştur. İngiliz yönetici Biddulp, bu talepleri olumlu karşılamakla

⁴⁹ Andreou, *H Μετάβαση της Κύπρου*, 28.

⁵⁰ Tanzimat dönemi başlarında Kıbrıs'ta da Muhasıllık Meclisi açılmış ve süreç içinde memleket meclisi, kaza/sancak meclisi olarak da anılan yerel danışma kurulları oluşturulmuştur. Ayrıca Kıbrıs'ın da dâhil olduğu Osmanlı taşrasının bazı bölümlerinde belediye meclislerinin kuruluş süreci başlamış ve Kıbrıslılar seçim yoluyla temsil edilmiştir. 1867'de Vilayet Belediye Meclisi'nin kuruluş ve düzenlenmesi ile ilgili iki talimatnâne hazırlanmıştır. Bakınız: Hasan Samani, "Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Modern Belediyeciliğin Başlangıcı ve Lefkoşa Belediyesi", *Bellekten*, LXXXII/ 296 (2018), 596, 598.

⁵¹ Orr, *Cyprus under British Rule*, 95.

⁵² Çelik, *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle Kıbrıs*, 144, 152, 170.

⁵³ Andreou, *H Μετάβαση της Κύπρου*, 30-31, 33.

⁵⁴ *Νέον Κίτιον*, S. 72, 21/3 Aralık 1880, 1.

birlikte her şeyin İngiliz hükümdarının emirnamesi ile düzenleneceğini bildirmiştir. Biddulp, Rumların bütün taleplerini yazılı olarak istemiş ve daha sonra bu talepler *1882 Muhtırası* olarak adlandırılmıştır. ⁵⁵

1858'de İngiltere'nin olağanüstü yetkilerle Yüksek komiser olarak İyon adalarına görevlendirdiği ve Yunan davasına aşına olan Gladstone'un Mayıs 1880'de İngiltere başbakanı seçilmesi, beklentilerin ve belirsizliklerin arttığı bu süreçte Kıbrıslı Rumların reformlar ve enosis gibi beklentilerini arttırmıştır. ⁵⁶ 1882'de kraliçenin buyruğu ile 14 Eylül 1878'de oluşturulan meclis iptal edilerek yerine yüksek komiserin başkanlığında yeni bir meclis oluşturulmasına karar verilmiştir.⁵⁷ Rumların talepleri oluşturulacak kavanin meclisine halktan temsilci seçilmesi ve meclisteki temsil oranının 4 Nisan 1881 tarihli Kıbrıs'ta yapılan son nüfus sayıma göre olmasıdır. Sonuç olarak yapılan yeni düzenlemelerle birlikte Rumlar, bu taleplerinde başarılı olmuş ve meclis nüfus dağılımına göre belirlenmiştir. Buna göre meclise seçilecek on iki üyenin dokuzunun Hristiyan ve üçünün Müslüman olması şeklindeki düzenleme resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Meclisin yeniden yapılanmasından memnun olan Rumlar adına başpiskopos 11/23 Mart tarihinde Sömürgeler Bakanlığı'na teşekkür telgrafi çekmiştir.⁵⁸ Seçilmiş Kavanin meclisinde 1883 ile 1886 yılları arasındaki ilk periyodunda Rum temsilciler arasında ayrışmalar yaşandığı gözlenmiştir. Öyle ki Rum temsilciler, ılımlılar ve uzlaşmacı olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. İlimli grup, Yunanistan ile birleşme (enosis) ve milli arzular için İngiliz yönetimi ile işbirliğinin en iyi yol olduğunu savunurken karşı taraf ise İngiltere ile bir uzlaşmaya çok sıcak bakmamıştır. Bu ayrışma Kıbrıs'ta çıkartılan gazetelere de yansımıştır. *Neon Kition* gazetesi toplumda seküler kişileri ve düşünceleri desteklerken *Alithia (Αλήθεια)* gazetesi daha muhafazakâr bir çizgi takip etmiştir. ⁵⁹

Kıbrıslı Rumların, adli alandaki reform talepleri de önemlidir. Nitekim bilindiği üzere Kıbrıs Osmanlı yönetimindeyken her kazada Kadı başkanlığında Deavi Mahkemeleri bulunmaktaydı ve bunlar ikisi Müslüman ikisi de Hristiyan olmak üzere dört üyeden oluşuyordu. Ayrıca eyalette kadının başkanlığında üçü Müslüman ve üçü Hristiyan olmak üzere altı üyeli mahkemeler de bulunuyordu. Ancak İngiliz yönetiminin Kıbrıs'a adım atmasıyla birlikte 1879'da Osmanlı İslam hukukunun yetki alanına girmekle kaydıyla yeni mahkemeler oluşturulmuştur. ⁶⁰ Böylelikle İngiliz yöneticiler, mahkemeler üzerinde geniş yetkilere sahip olmuştur. Konuyla ilgili olarak *Neon Kition* gazetesi bu durumu eleştirmiştir. Özellikle 17 Ocak 1879'da kurulan Kıbrıs Yüksek Mahkemesi'nin, Yüksek komiser, yüksek mahkeme başkanı ve komiser yardımcılarının oluşması ve Kıbrıs'ta önceden var olan adli sistemi tamamen devre dışı bırakması Rumlar tarafından eleştirilmiştir. Yeni kurulan mahkeme, sadece Osmanlı Devleti'nin şer'i mahkemelerinin⁶¹ yetkisine giren konularda yetkili değildir. Kıbrıs'ta Yüksek mahkemenin kurulmasının ardından adada bulunan konsoloslukların da yargı yetkileri sona ermiş ve bununla ilgili olarak ilgili devletlere bilgi verilmiştir.⁶² Dolayısıyla bu da Rumlar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Örneğin *Neon Kition*'a göre bu durum Kıbrıs'ın yararına ve ihtiyacına olan şeyler değildir. Çünkü ada, yoksulluk ve terk edilmişlik içerisindedir. Sömürgeler Bakanlığı, Kıbrıs'ın problemlerini çözmek istiyorsa ve ada yararına kanunlar koymayı amaçlıyorsa bunun çözümü Kıbrıs'taki yasama organından geçmektedir. Gazetenin 13/25 Kasım 1880 tarihli sayısında, gelecekte mahkemelerde İngilizcenin resmi dil olma ihtimaline de değinilmektedir. Burada Kıbrıs nüfusunun Osmanlılardan ve Rumlardan oluştuğunu ve Rumların da sadece %6'sının İngilizceyi bildiğini belirten gazete, İngilizlerin Kıbrıs'ta kanunların uygulanması ve Yunancanın resmi dil olması için herhangi bir şey yapmadığını dile getirmektedir.⁶³ Ayrıca gazetenin 30/11 Kasım 1880 tarihli sayısında da İngilizlerin kendi adli kurumlarını oluşturma isteğine karşı, Kıbrıslıların da kendi kurumlarını oluşturmak istedikleri belirtilmiştir. Fakat yapılacak kanunlar, adada yaşayanların gelenek

⁵⁵ Andreou, *H Μετάβαση της Κύπρου*, 44-45.

⁵⁶ Robert Holland, Diana Markides, *The British and the Hellenes Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850- 1960*, New York: Oxford University Press, 2006, 13, 170.

⁵⁷ Orr, *Cyprus under British Rule*, 100.

⁵⁸ Çelik, *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle Kıbrıs*, 157-158, 160-161.

⁵⁹ Andreou, *H Μετάβαση της Κύπρου*, 59-62.

⁶⁰ Orr, *Cyprus under British Rule*, 114.

⁶¹ 1 Temmuz, 1878'de yapılan ek antlaşmaya göre Ada Müslümanları için şer'î mahkemeler devam edecekti. Ayrıca okul, cami gibi Müslüman kurumların idare edilmesinde bir İngiliz'in yanında Efkafe Nezarati tarafından atanacak bir Müslüman memur olması gibi maddeler de bulunuyordu. Bakınız: Samani, *Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu*, 25.

⁶² Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 348.

⁶³ *Νέον Κίτιον*, S.73, 13/25 Kasım 1880, 2-5.

ve gelenekleriyle uyumlu bir şekilde yapılmalıdır. Dolayısıyla da İngiltere Sömürgeler Bakanı, bu konuda bir şeyler yapmaya davet edilmektedir.⁶⁴

Rumların talepleri karşısında Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri de ilerleyen süreçte teşkilatlanmıştır. Zira padişahın ada yöneticilerine ve halka gönderdiği fermanla adadaki İngiliz yönetiminin şartlar gereği geçici olduğu ve yeni yönetime zorluk çıkartılmaması istenmiştir. Bu nedenle Türkler, bu durumun geçici olduğu inancıyla önceleri ciddi bir tepki göstermemişler de ilerleyen süreçte, Kıraathane-i Osmanlı adlı cemiyet altında teşkilatlanarak Rumların enosis beklentisine ve asimilasyona karşı mücadele etmişlerdir.⁶⁵

Sonuç

Kıbrıs'ın yönetiminin 1878'de İngiltere'ye bırakılması, Kıbrıs Rum toplumu açısından son derece olumlu karşılanmıştır. Nitekim bu durum tıpkı daha önce yönetimi İngiltere'ye devredilen İyon adalarının, savaş yapılmadan Yunanistan topraklarına bırakılmasına benzer şekilde, Kıbrıs'ın da Yunanistan'a verileceği ile ilgili büyük bir beklenti oluşturmuştur. Nitekim İngilizler, Kıbrıs'a adım atar atmaz geçmişi eskiye dayanan Yunanistan ile birleşme (enosis) talebiyle karşılaşmıştır. Ancak Rumlar için Kıbrıs'ın özerk olması ya da tam bağımsız bir devlet olması da kabul edilebilir seçenekler arasındadır. Rumlar, adanın temsilinde nüfus oranlarının verdiği avantajı kullanarak, daha çok temsilciye sahip olmak istemişlerdir. Bu amaçlarına büyük ölçüde ulaşan Rumlar, 1882'den sonra kurulan meclislerde Kıbrıs'ın diğer asli unsuru olan Türklere nazaran daha çok temsilci seçebilme hakkına sahip olmuşlardır. Kıbrıs'ta İngilizlerin kendi kurumlarını oluşturma istekleri karşısında, Rumlar da kendi kurumlarını oluşturmak istemişlerdir. Adanın İngiliz yönetimine geçmesiyle birlikte Osmanlı döneminde ödemekle yükümlü oldukları vergilerden kurtulmayı bekleyen Rumlar, İngiliz yönetimi sırasında da çeşitli vergileri ödemek zorunda bırakılmıştır. Buna ek olarak İngiltere'nin varılan anlaşmanın hükümleri gereğince Osmanlı Devleti'ne ödemekle yükümlü olduğu Kıbrıs vergisinin adada yapılacak olan yatırımları engellediği ve kendileri içinde ilave yük getirdiğinden bahisle bu durumu her fırsatta protesto etmişlerdir. Kıbrıs'ın durumundaki belirsizlik ve adanın her an Osmanlı Devleti'ne geri iade edilebileceği ihtimali Rumların, en büyük tedirginlik kaynağı olmuştur. Kıbrıs Rum toplumu, İngiliz yönetiminin Kıbrıs'ta beklenildiği ölçüde refah ve huzur getirmediğini, adadaki ekonomik sorunlara çözüm üretmediğini ileri sürmesine rağmen, Kıbrıs'taki İngiliz idaresini Türk yönetimine nazaran daima ehveni şer olarak görmüş ve enosis, tam bağımsızlık ya da özerklik talepleri gerçekleşmediği bir durumda İngilizleri, Türklere tercih etmişlerdir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (Y.A.HUS, A. MTZ.KB).

Telif Eserler

Alasya, Halil Fikret. "Kıbrıs", *TDVİA*. Cilt 25, Ankara: İsam, 2002, 380- 383.

Anderson, Matthew Smith. *Doğu Sorunu 1774- 1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Andreou, Magdalini. *Η Μετάβαση της Κύπρου από την Οθωμανική στην Βρετανικής κυριαρχία Κοινωνικές και Πολιτικές Αλλαγές 1878- 1922*, Doktora tezi, Pantion University Department of Political Science and History, Atina, 2005.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

⁶⁴ *NéonKítion*, S.71, 30/11 Kasım 1880, 2-5.

⁶⁵ Çelik, *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle Kıbrıs*, 242, 303-304.

- Chacalli, George. *Cyprus under the British Rule*, Nicosia: Foni Tis Kiprou, 1902.
- Clogg, Richard. *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*. Çev. Dilek Şendil. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013.
- Çelik, Cemil. *İdari ve Sosyal Dinamikleri ile İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878- 1914)*. İstanbul: Libra Yayıncılık, 2021.
- Çiçek, Kemal, "Kıbrıs-Osmanlı Dönemi", *TDVİA*. Cilt 25, Ankara: İsam, 2002, 374- 380.
- Demirkent, Işın. "Kıbrıs", *TDVİA*. Cilt 25, Ankara: İsam, 2002, 371-380.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*. Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Finkel, Caroline. *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü*. Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Gencer, Ali İhsan. "Ayastefanos Antlaşması", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul: İsam, 1991, 225.
- "Berlin Antlaşması", *TDVİA*, Cilt 5, İstanbul: İsam, 1992, 516-517.
- Hill, George. *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571- 1948*. Çev. Nazım Can Serbest. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2016.
- Holland, Robert, Markides, Diana. *The British and the Hellenes Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*. Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Kavas, Ahmet. "Sömürgecilik", *TDVİA*, Cilt 37, İstanbul: İsam, 2009, 394-397.
- Koliopoulos, John, K., Veremis, Thanos, M. *Greece The Modern Sequel From 1831 to the Present*. London: C. Hurst Co., 2002.
- Lee, Dwight. E. *Great Britain and the Cyprus Convention Policy of 1878*. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
- Luke, Harry Charles. *Cyprus under the Turks*. London, Oxford University Press Humphrey Milford, 1921.
- Orr, Captain C.W. J. *Cyprus under British Rule*. London: R. Scott Roxburge House, Paternoster Row E.C., 1918.
- Örenç, Ali Fuat. "Yedi Ada Cumhuriyeti", *TDVİA*, Cilt 43. İstanbul: İsam, 2013, 384-387.
- Papageorgiou, Stefanos. *Η Πρώτη Περίοδος της "Αγγλοκρατίας" στην Κύπρο (1878-1914) Εκσυγχρονισμός και Κοινωνικές Αδράναιες*. Atina: Papazisi, 1996.
- Από Το Γένος στο Έθνος η Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους 1821- 1862*. Atina: Papazisi, 2005.
- Samani, Hasan. "Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Modern Belediyeciliğin Başlangıcı ve Lefkoşa Belediyesi", *Belleten*, C. LXXXII, S. 296, (2018): 587- 626.
- Samani, Meltem Onurkan. *Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu Kavanin Meclisi (1882- 1931)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2007.
- Sofokleous, Andreas Kl. *Η Συμβολή των Κυπριακών Εφημερίδων των Ελλήνων της Κύπρου*, Doktora Tezi, Panteion University of Social and Political Sciences Lefkoşa Kıbrıs, 1994.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları. 2019.
- Zannetos, Filios. *Ιστορία της Νήσου Κύπρου απο την Αγγλικής Κατοχής μέχρι Σήμερων*. C. 2. Larnaka: Filokalias, 1911.

Elektronik Kaynak:

<https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=8000&-V=limmata>. Erişim 26.02.2024.

Sürelî Yayınlar

- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.67, 2/14 Ekim 1880, Kıbrıs.
- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.68, 9/21 Ekim 1880, Kıbrıs.
- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.69, 16/28 Ekim 1880, Kıbrıs.
- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.71, 30/11 Kasım 1880, Kıbrıs.
- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.72, 6/18 Kasım 1880, Kıbrıs.
- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.73, 13/25 Kasım 1880, Kıbrıs.
- Νέον Κίτιον (NEON KITION)* Gazetesi, S.74, 21/3 Aralık 1880, Kıbrıs.